

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ ÜÇ AYLIK DERGİ

1983

EKİM - KASIM - ARALIK ● CİLT : XIX - SAYI : 4

MEHMET AKİF'İN İSLAM'A BAKIŞI

Doç. Dr. Mehmet S. AYDIN

Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince,
Günler şu heyûlâyı da, er geç, silecektir.
Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma,
Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir? (1)

Mânevî olgunlaşma yolunda mesafe alıpta yücelişin rûhanî hazzına varan her insan, yolculuk esnasında geçtiği her noktayı, tasavvufî bir ifade ile, her makamı eksik ve yetersiz görür. Âkif'imizin bu dörtlükle dile getirdiği duyguyu böyle bir İslâmî alçak-gönüllülüğün ışığında değerlendirmemiz gerekiyor. "Rahmetle anılmak" gibi yüce bir mazhariyeti, bir ebediyeti Yüce Allah esirgememiştir Âkif'den. Küçüğünden büyüğüne her Türk insanı, iman ve istiklâlinin sembolü "nazlı hilal"ın huzurunda saygıyla durup dünyaya "Hak'ka tapan bir milletin" yiğit sesini duyururken büyük Âkif'i de rahmetle anmış olmuyor mu? Hatta şu sözlerimiz bile onu rahmetle anma arzusunun ortaya konuşu için bir vesile olmaktan başka nedir ki?

Âkif'in İslâm'a bakışını bütün yönleriyle anlatmaya, açıklamaya çalışmak, takdir edileceği gibi kolay bir iş değildir. O'nun inanç dünyası —ki bu bütün enginliği ve zenginliği ile bilinen, inanılan, ve yaşanan İslâm'dır— çağımızın tanınmış fozof ve psikologu W. James'in tabiriyle "şiddetli bir ateş sıcaklığı içinde yaşanmış birinci derecede bir dinî hayât, bir dinî tecrübedir". Başka bir deyişle, İslâm Âkif için sâdece hakkında söz söylenen, şiir yazılan akademik bir alan, ya da bir sanat objesi değildir; O'nun gibi yüksek seviyede dinî duyarlılığa sahip olan bir insan için İslâm, bir varoluş-yokoluş meselesidir. Son yıllarda kaleme aldığı bir şiirinde gayet açık olarak belirttiği gibi, İslâm, Âkif'in "Leylâ"sıdır bu şiirin iki mısraı şöyledir:

Hayır! Şarkın o hodkâm olmayan Mecnun-i nâ-kâmın,
Bütün dünyada bir Leylâsı var: Âtisi İslâm'ın. (2)

Hepimizin bildiği bir gerçek vardır: Öyle sanatkâr tanırız ki, sözgelisi, kahraman değildir; ama sanatında —şiirinde, nesrinde, tablosunda— kahramanlığı dile getirir. Öyleleri de vardır ki, ahlâkî eksiklik içindedirler; fakat uğraştıkları sanat kolunda ahlâkî mükemmelliği sergilemeye çalışırlar; pek dindar değildirler ama sanat faaliyetlerini dindarlığın hizmetine verirler. Bunda şaşılacak bir husus yoktur. Fakat hemen belirtelim ki, Âkif böyle sanatkârlardan her bakımdan farklıdır. O, neye inanmışsa onu yazmıştır; bu bakımdan

(1) Safahat, İstanbul, 1958, S. 495 (Bundan sonraki dipnotlarda bu eser "S" harfi ile gösterilecektir).

(2) S., 476.

Safahat diye adlandırdığımız kitabını şairimizin rûhânî bir otobiyografisi şeklinde değerlendirmekle sanıyorum pek hata yapmış sayılmayız.

Safahatı dikkatlice okuduğumuz zaman görüyoruz ki Âkif'in kendisine seçtiği ana dâvâ, başta kendi yurdu olmak üzere bütün İslâm dünyasını uyarmak ve uyandırmaktı. O, bir yandan câmilere koşarak geniş müslüman kitleyi dalmış olduğu öldürücü uykudan uyandırmaya çalışırken bir yandan da şiirler yazıyor, İslâm dünyasının düşünen kafalarının ürünlerini dilimize kazandırıyor ve etkisini toplumun her kesiminde gösteren bir diriliş hareketine öncülük ediyordu. Neydi bu diriliş hareketi ve bu hareketin belli başlı özellikleri? Özünlü Kur'an'da ve Peygamber'in Sünnetinde bulan dünya görüşüydü bu hareket. Tarihin hızlı akışı içinde bu dünya görüşünün temel unsurlarından bir kısmı yanlış anlaşılmiş, yanlış yorumlanmış ve yanlış uygulanmıştı. Öyle ise, neyin tarihi, neyin İslâm'a ait olduğunun açıkça gösterilmesi gerekiyordu. Müslüman, tarih şuurunu asla bırakmamalı fakat tarihin toparlayıp getirdiği ağır yükün altında da ezilmemeliydi. Bunu yapabilmek için şumullü ve tutarlı bir ıslahat programı ortaya konmalı, ferdi ve ictimai seviyede gerçekleştirilmek istenen her türlü faaliyet gücünü böyle bir programdan almalı idi.

Öyle görünüyor ki, Âkif, birkaç basamaklı bir yeniden düzenleme programı düşünmektedir. İlk basamakta yapılması icabeden şey, temel İslâmî mefhumlar dünyasında görülen bulanıklığı ve karışıklığı gidermektir. Âkif'e göre, başta Allah ve din anlayışı olmak üzere her türlü telâkkiyi Kur'an'ın ışığında yeniden düşünmek ve ifâdeye kavuşturmak gerekiyordu. Hele amelî hayatla doğrudan doğruya ilgili olan kaza, kader, tevekkül v.s. gibi kavramların yeniden ele alınması, her düşünen müslümanın başta gelen görevi olmalıydı. Fikir alanında gerçekleştirecek olan bir ıslahat anlayışını faaliyet alanındaki ıslahat takibedecek ve böylece İslâm dünyası sağlam düşünce sahibi, metin, yiğit kişilerin yaşadığı bir dünya haline gelecekti.

Temel kavramların açıklığa kavuşturulması konusunda Âkif'in önemle üzerinde durduğu noktaların başında Allah anlayışı gelir. Âkif'e göre, insan aklı, Allah'ı bilme konusunda sınırlı ve yetersizdir. Allah, mahiyeti itibariyle her türlü ilim ve idrakir ötesinde kalır. Ne var ki, insanoğlunun engin hayal gücü, âlemlerin genişliği ile yetinmiyormuşcasına Lâhut âlemine yükselmeye çalışır. Oysa :

Sun'undaki esrara teali bize memnu'.
Olmaz mı, rîda-pûş dururken daha masnû' ?
Hurgîd-i ezelden nasıl ister ki haberdar
Olsun daha bir zerreyi derk etmeyen efkâr? (3)

Buna rağmen, insan niçin hayaline gem vurmakta güçlük çekiyor Âkif, bu sorunun cevabını vermeye çalışırken bir bakıma din psikolojisi için önemli olan şu noktayı dile getiriyor :

(3) S., 16. Bu mısraların yer aldığı "Tevhîd Yahut Feryad" bölümü, Âkif'in dinî tefekkürünün derinliğini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Bâki'yi beşer her ne kadar etse de tenzih,
Fânîyyeti icabı, eder kendine teşbih⁽⁴⁾

Âkif, Kur'an'ın ulûhiyet anlayışında nâ-mutenahi bir faaliyet ve yaratma görür. Âkif'deki İslâmî dinamizmin kaynağı işte bu ulûhiyet anlayışı olsa gerektir. O, şöyle der.

Umman-ı şûnun ki birer mevcidir âsâr,
Her mevcesi bir lûcçe-i bisahil-i âsâr!⁽⁵⁾

Başka bir yerde de şöyle der:

Masîva bir şey midir, boş durmuyor Hâlık bile
Bak tecellî eyliyor bin şe'n-i günâgün ile.⁽⁶⁾

Âkif'e bu mısralarda ilham veren, "O (Allah) her an ayrı bir iştedir" (Rahman, 29) mealindeki âyet-i kerim'edir. Bir va'zında da aynı konuyu şöyle dile getiriyor: "Allahu Zülcelâl, her an bu kâinata hayat veriyor, her an bir şe'n, her an bir hadise vücuda getiriyor... Cenab-ı Hak, âlemi yalnız bir kere yoktan var etmedi. O'nun halkı dâim'dir.. Şimdi madem ki yer çalışıyor, gök çalışıyor, yerleri ve gökleri yaratan Allahu Azimüşşan yaratmaktan bi ran fâriğ olmuyor, sen nasıl âtil ve bâtil oturuyor da hayat umuyorsun. İşte bütün kâinatı gördün; hiçbir yerde, hiçbir zerrede sükûn var mı? Atalet var mı?"⁽⁷⁾

Bu fikir "Durmayalım" adlı şiirde şöyle bir ifadeye kavuşur :

Şöyle gözden geçse bir hilkat temaşa-hanesi,
Çıkmıyor bir zerre faaliyetin biganesi,⁽⁸⁾

Konulsa rahle-i tetkika hangi bir mevcud
Olur tekâsüfî bir sa'y-i dâimin meşhûd⁽⁹⁾

Ziya durur mu ya? Zulmetle daima yarışır...
Ne varsa hasılı... toprak, deniz bütün çalışır⁽¹⁰⁾

Denebilir ki dinamik bir ulûhiyet anlayışı konusunda Âkif'e en yakın olan müslüman mütefekkir, Pakistan'ın manevî kurucusu Muhammed İkbâl'dir. Her iki şâir de Kur'an'a dayanarak dinamik bir uluhiyet, insan ve cemiyet anlayışı geliştirmeye çalışmışlardır. Bu bakımdan Asrımızın bâriz hususiyeti olan hareketliliği ve Kur'an'ın dinamik ruhunu en iyi bu iki insanda bulmaktayız.

İslâm'ın nelere kadir olduğunu —dolayısıyla dinamizmini— görebilmek için, diyor Âkif, bu dinin doğuş ve kuruluş yıllarında neler başardığına bir göz atmak yeterli'dir. İslâm anlamak için günümüz müslümanlarına bakmak bazan çok yanıltıcı neticeler doğurabilir :

(4) S., 17.

(5) S., 16.

(6) S., 31.

(7) S., (?)

(8) Kur'andan Âyetler, Nesreden Ö.R. Doğrul, İstanbul, 1944.

(9) S., 253.

(10) S., 261.

“Müslümanlık” denilen ruh-u ilâhî arasak,
 “Müslümanız” diyen insan yığınından ne uzak,
 Dini tetkik edeceksek, dönelim haydi geri;
 Alalım neşet-i İslâm'a yakın bir devri:
 O ne dehşetli terakki, o ne müthiş sür'at!
 Öyle bir hârika gösterdi mi insaniyet?
 En büyük bir medeniyetle mi eylerdi zuhur?
 Mündemîç olmasa rûhunda onun nâ-mahsur,
 Bir tekâmül, o kadar hârika nereden doğacak? (11)

Görülüyor ki, Âkif'in gözünde İslâm, insanlık tarihi açısından bakıldığında, en büyük bir medenileştirici güçtür. Bu güç ve hareketlilik İslâm'ın özünden gelmektedir. Bu özden nasıl ve niçin uzaklaşıldı? Şüphesiz bunun bir değil birçok sebepleri vardır ki onlar arasından başta geleni, dini bir bütün olarak görmemek ve ta'lit belâsına gömülerek İslâm'ı yanlış anlamaktır. Âkif, Kastamonu va'zlarının birinde bu durumu şöyle dile getirir: “Zaten yeryüzündeki müslümanların felâketine belli başlı bir sebep varsa, o da İslâmiyetin bir bütün olduğunu hiç hatırlarına getirmemeleridir. Müslümanlığı bir iki farzı —o da yarım yamalak— yerine getirmekten ibaret sanmak, büyük hataların doğmasına sebep olmuştur. Kur'ân namaz kılmayı, oruç tutmayı nasıl emrediyorsa, yardımlaşmayı, çalışıp didinmeyi ayrılık tohumlarını saçmamayı da aynı şekilde ve aynı kuvvetle emrediyor. Bu sonuçlar da aynıyle emr-i ilâhidir”. (12)

İslâm'ın ve Kur'ân'ın bir bütün olarak görülmeşiinden yakınma, son yüzyılda yetişmiş müslüman ıslahatçıların ortak temasıdır. Bu yakınma, şüphe yok ki, haklı temellere dayanmaktadır. Gerçekten de İslâm dünyasında insanımızın övme veya yerme duygu ve faaliyeti, hemen daima belli emirlerin veya yasakların yerine getirilip getirilmemesine inhsar etmiştir. Sözgelisi, namazı ihmal ayıplanmış, fakat alın teri dökmekten kaçınma, toplumun topyekün yararını düşünmeme, yalana, iltimas ve rüşvete tevessül içtimai adalet duygusunun eksikliği yeterince takbih edilmemiştir. Birçok müslüman İslâm'a bağlılığı ve dindarlığı dünyadan el etek çekme ile veya nafîle namazla ölçmeye yönelmiştir. Âkif, bu konuda Mısır'lı büyük âlim Muhammed Abduh'a yöneltilen tenkitleri örnek olarak verir. Abduh için “İlmi ile zühdü aynı nisbette değil” denmiş ve bu büyük âlim tenkit konusu edilmiştir. Âkif bu hususta şöyle der: “Magrib müslümanlarının hukukunu müdafaa etmek —ki Abduh Mösyö Hanoto'ya karşı bu işi yapmıştı— öyle zannederim ki asırlarca nevâfil eda eylemekten çok daha sevaptır” (13)

Âkif'in de haklı olarak işaret ettiği gibi, her geyden önce İslâm dünya görüşünün ana kaynağı durumunda olan Kur'ân-ı Kerim yanlış anlaşılmalıdır. Âkif'in son derece meşhur olan şu mısralarını burada tekrarlamak isterim :

Ya açar Nazm-ı Celilin bakarız yaprağına,
 Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

(11) S., 185.

(12) Kur'ân'dan Ayetler, S. 242.

(13) A.E., S. 273.

İnmemiştir hele Kur'ân bunu hakkiyle bilin
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.(14)

İslâm'ın ve Kur'ân'ın yanlış anlaşılması, te'sirini insan faaliyetlerinin her kolunda göstermiştir. Kur'ân'ın uluhiyet anlayışı kadar insan anlayışı da gölgede kalmış. Âkif, "İnsan" başlığını taşıyan şiirinde Kur'ân'ın insan telakkisini şöyle dile getirir:

Musaggar cirmin amma gaye-i sun-u İlahîsin;
...
Esirindir tabiat, dest-i teshirindedir esya;
Senin ahkâmının mânkadıdır, mahkûmudur dünya.
...
Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcile mazharsın
Tekâlifin emanet-gâhısın bir başka cevhersin!
...
Senin ahkâmının münkadıdır, mahkûmudur dünya.
Tecelli etti artık; dur, düşün öyleyse bir hükmet.(15)

Âkif'e göre iman olmadan insanın nusha-i kübrâ olduğunu düşünüp öylece hükmetmesi mümkün değildir. Bu görüşünü desteklemek için inananla inanmayanın durumları Safahat'da zaman zaman karşı karşıya getirilir. Sözgelisi, "Tevhid" şiirinde "Kötülük Problemi" dile getirilirken inancın önemi üzerinde ısrarla durulur. İnsanı kötülük karşısında ümitsizliğe korku ve dehşete sürükleyen şey, Âkif'e göre, inançsızlıktır :

Lâkin bu sefilân-ı beşerden kiminin, var
Kalb'inde b'r ümid ki encüm gibi parlar
İmandır o cevher ki, İlahî ne büyüktür...
İmansız olan pahlı yürek sinede yüküdür!
Mü'min —ki bilir gördüğü yek rûze c'hanın
Fevkinde ne âlemleri var subh-i bekanın;—(16)

Âkif'e göre, insanın nasıl bir varlık olduğuna dair sorunun cevabını en derli toplu bir şekilde Asr Sûresinde bulmaktayız :

Çünkü meknun o büyük sürede esrar-ı felâh:
Baştâ iman-ı hakiki geliyor, sonra salâh,
Sonra hak sonra sebat, İştâ kuzum insanlık,
Dördü birleşti mi yoktur sana husran artık.(17)

Mü'min, diyor Âkif, Allah'a dayanan, sa'ye sarılan ve hikmete ram olan bir insandır.¹⁸ Dikkat çekicidir: Âkif, imanı tarif ve tasvir etmeye çalışırken hemen daima "güven", "ümit", "aydınlık", "azim", "sa'y", "mücadele" vs. terimleri kullanır. Bu demektir ki, bütünüyle iyimserlik ve faaliyet kokan "Âkif'in dün-

(14) S., 185.

(15) S., 72 ve 75.

(16) S., 21.

(17) S. 419.

(18) S., 466.

ya görüşünün odak noktasında iman ve hareketlilik vardır. Küfre ve inançsızlığa gelince, Âkif bunu da "ümitsizlik", "boşluk", "manasızlık", "ye's", "atalet", "karanlık" vs. kelimelerle tasvir eder. Safahat, inanmayan insanın kötülük problemi karşısındaki durumunu şöylece dile getirir:

B'r mülhidi lâkin kim eder tesliye, heyhat?
Sığmaz bunun âfakına ferda-yı mülkâfat! ,
Baştan başa "boşluk" şu semalar, şu zeminler
Bir güş-ı kerem var mı akan yağları dinler
İlcây-ı tesadüfle şu "boş" âleme düşmüş;
Etrafına binlerce şedaid gelip üşmüş.

...
Varlıktan onun inliyerek ölme nasibi,
Bunlar beşerin işte en âvare garibi 19

Öyle görünüyor ki Âkif, ateizmle nihilizmi, yani Allah'ın varlığına inanmama ile dünyayı ve hayatı boş ve mânasız farzetmeyi eşit sayıyor. Yukarıya aldığımız şiirde yer alan "boş" kelimesi Kur'an'da geçen "abes" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Aynı kelimenin Kur'ânî bir terim olan "batıl" kelimesi ile ilgisi açıktır. Kur'an'ın ruhuna sadık kalarak konuşan Âkif, imanla, "hayatı ve dünyada olup-biten her şeyi boş ve mânasız görme anlayışı'nın bir arada bulunamayacağını tekrar tekrar söyler. Âkif inanmıyana kızmaktan çok acır, bu arada hakiki İslâmî anlayışa uyararak mülhidin kurtuluşu için Allah'a dua eder :

Mü'minlere imdada yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle,
Gümrahlarıdır ki karanlıklara dalmış,
Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!

...
Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhid nedir? Menşei hep bir.(20)

Âkif'e göre Allah'a iman etmenin ilk önemli neticesi Halık'ın eseri olan insana ve tabiata mülhidin gözü ile bakmamak, yani hayatın boş ve mânasız bir macara olduğu fikrinden kesinlikle uzak kalmaktır. Bazı mütefekkr'ler, hayatı kötülük içinde boğulup kalma şeklinde tasvir etmiş ve birçok karamsar fikirleri insanlığın başına belâ etmişlerdir. Bazıları da kötülüğün realitesini büsbütün inkâr etmiş ve bir başka istikamette aşırılığa gitmişlerdir. Âkif, bu konuda en kesin çizgileriyle bir gerçekçi, bir realisttir. O şöyle der:

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;
Ancak görülen vakaların hepsi hakikat(21)

Öyle ise, imanın, iyiliğin karşısında olan kötülüğün her çeşidi de gerçektir. Önemli olan, bir takım nazariyelere başvurarak kötülüğün var olmadığını, reel olmadığını ispat etmeğe çalışmak değil, onu yenmektir. Böyle bir mücadelede

(19) S., 21-22.

(20) S., 22.

(21) S., 19.

ümitsizliğe ve ataleta yer yoktur. Ümitsizliği bir hayat felsefesi haline getirenler hakiki mânâda ve Kur'an'a göre mü'min sayılmazlar:

Birleşmesi kabil mi ya tevhid ile ye'sin?

Haşa! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin.(22)

Âkîf'in şiiri ve nesir halindeki yazılarında, üzerinde en çok durulan konu, diyebiliriz ki, ümitsizlik ve bu ruhi hastalıktan kurtulma konusudur. Bilgi sosyolojisi açısından bakarsak, yani şairimizi konu seçimine zorlayan tarihi, sosyal, ekonomik vs. faktörleri düşünürsek Akîf'in bu konudaki ısrarının haklılık derecesini kolaylıkla görebiliriz. Sözügelşi, Kastamonu va'azında da baş konu ümitsizliktir: "Niçin Kur'an ye's ile dalaleti ve küfrü bir tutuyor? Ruha ye's denilen o melun hastalık çöktümü artık vücutta hareket imkânı, sa'y imkânı kalmaz"(23).

"Azim" adlı şiirde ye's hakkında şunlar söylenir:

Ye's'n sonu yoktur, ona bir kere düşersen

Husrana düşersen çıkamazsın ebediyyen.(24)

"Hakkın Sesi"nde ye's konusu daha şiddetli bir üslup içinde ele alınmıştır:

Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak

Alçak bir ölüm varsa eminim budur ancak

...

Ye's öyle bataktır ki, düşersen boğulursun

Ümide sarıl sınımsı, seyret ne olursun!(25)

Müslümana yakışan, azim ve gayret içinde olmaktır :

Âlemde ziya kalmasa halk etmelisin halk

Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk.(26)

Âkîf'in şiirlerinde, "ye's" ile "azim" karşı karşıya konur. O'na göre azim, "bir işi başa çıkarabilmek için ona canla başla sarılmaya karar vermektir. Tevekkül ise, o işin husulü için mümkün olan esbabın hepsini tedarik ettikten sonra Cenâb-ı Hakka bel bağlamak, O'nun tevfikini esirgemeyeceğine yüreктen inanmaktır".(27)

Âkîf için bu dünya çalışanın, azim ve irade sahibi olanın kazandığı bir dünyadır :

İbret al erbab-ı ikdamın bakıp âsârına,

Dağ dayanmaz erlerin dağlar söken ısrarına.(28)

...

Nedir muradı bil'nmez fakat Hakim-i ezel

Cihanı n'a'reke halk eylemiş, hayatı cedel.(29)

Mücadele, milletlerarrası münasebetlerin de esasını teşkil eder :

(22) S., 465.

(23) Kur'an'dan Âyetler, S. 233 ve 234.

(24) S., 67.

(25) S., 67.

(26) S., 209.

(27) Kur'an'dan Âyetler, S. 235.

(28) S., 29.

(29) S., 263.

Dilencilikle siyaset döner mi, hey budala?

Siyasetin kanı servet hayatı sadvettir

Zebunkes Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.(30)

Âkif'in faaliyetçi ve ıslahatçı programının üzerinde önemle durduğu konuların başında taklidin geldiğine işaret etmiştik. O'na göre taklit iki yönlü ölçürücü bir silahtır. Şöyle ki, İslâm dünyası bir yandan kendi kültür mirasını taklid ederken bir yandan da Batı medeniyetinde gördüklerini taklit etmektedir. Âkif birinci anlamda taklit hususunda şöyle der: "Din işini taklid ile kaim bilmenin seyyesidir ki, batından batına birer ikişer bid'at, üzer beşer hurafe miras ola ola bugün akaidimiz, taatımız, muamelatımız adeta hurafat mecmuasi haline gelmiştir. Dinin aslını kolay kolay tahattür bile edemiyoruz." (31)

"Süleymaniye Kürsüsü"nde taklit şöyle anlatılır :

Görenek hem yalnız Çinde mi salgın, nerde?

Hep musab âlem-i İslâm o devasız derde

...

"Böyle gördük dedemizden" diye izmihlâli

Boylayan bir sürü milletlerin olsun halî

İbret olmazsa bize, her gün okuruz ezberde

Yoksa bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde? (32)

Taklit ve göreneklere körü körüne bağlılık, biri geçmişimiz, biri de geleceğimizle ilgili olmak üzere iki büyük tehlike doğurmuştur. Taklitçilik yüzünden İslâm'ın arı ve duru dünya görüşü zamanla kararmıştır. Meselâ Kur'an, en çok okunan fakat az anlaşılan bir kitap haline gelmiştir. Bunun neticesi olarak da başka şartlar altında yazılmış, başka ihtiyaçlara cevap vermek için kaleme alınmış bir çok dinî eser, nerede ise Kur'an'ın yerini almıştır. Başka bir deyişle "tarîhî" olanla "İslâmî" olan birbirine karıştırılmıştır.

Yeni terakkiler, yeni fikirler ışığında Kur'an'ı ele almak ve bu konuda ciddi ciddi düşünmeye koyulmak gerekiyor. Âkif'e göre, "vaktiyle icabı kadar tefsir yapılmış elverir" diyemeyiz.(33)

Taklidin sebep olduğu bir başka tehlike de yeniliğe açık dinamik zihinlerde ortaya çıkardığı tepkidir. Âkif, geniş halk kitlelerinin bu husustaki tutumunu şöyle özetler :

Görenek ne ise, onun hükmüne munkad olarak,

Garbın efkârını, âsârını düşman tanımak.(34)

Bazı bilgisiz kişiler, bir şeyin reddedilmesi için onun Batı dünyasında ortaya çıkmış olmasını yeterli görmekte dirler. İşin en kötüsü de bunu din adına, millet adına yapmaktadırlar. Âkif'in "batılılaşma olayı" karşısındaki tavrı gayet açıktır. Eğer batılılaşmaktan maksat dev adımlarla ilerleyen bilim ve teknolojiyi almak ise buna "hayır" demek, hem büyük bir mantıksızlık hem de felâket olur. "Terakkinin Sırrı" başlığını taşıyan şirde şöyle söylenir :

(30) S., 627.

(31) Kur'an'dan Ayetler, S. 76.

(32) S., 169.

(33) Kur'an'dan Ayetler, S. 14.

(34) S., 182.

Alınız ilm'ni Garb'ın, alınız san'atını
Veriniz hem de mesainize son sür'atını
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü m'illiyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırdâ tutun ettiğim ihtarı demin :
Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi "mahiyet-i ruhiyye" niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümmid-i selâmet onsuz. (35)

Âkif, Batının plâncı, programcı, madde üzerinde hâkimiyet kurmaya mütevec-
cih, hatta pragmatik kafa yapısından çok şeyler alabileceğimizi öğrenebilece-
ğimizi söyler. "Edebi bir eser nasıl olmalıdır?" sorusunu cevaplandırırken
şunları söyler: "Gözümüzü açmalı, aklımızı başımıza almamız da edebiyatı
insaniyete hadim müstakil bir san'at telakki ederek tealisine Batılılar gibi
çalışmalıyız; şerâitini câmi bir eser-i edebî nasıl oluyor, ne gibi hazırlıklar
istiyor, buralarını onlardan öğrenerek muntazam, muayyen plânlar, metin ve
muhkem usuller takip etmeliyiz." (36)

Görülüyor ki Âkif'in Batılılaşma karşısında takındığı tavır, çıplak mâ-
nada bir teknoloji alımının ötesine gitmektedir. Ne var ki, Âkif Batı mede-
niyetin' ihtiva ettiği bütün unsurlarıyla birlikte almak gibi bir toptancılığı da
kesinlikle reddeder. Böyle bir reddedişin sebepleri açıktır. Evvela, bu toptan-
cılık yukarıya aldığımız şirde üzerinde önemle durulan "milli benlik"i ve
"mahiyet-i ruhiyye" yıkar. Bunlar yıkılınca da bir toplumun kendi şeref ve
haysiyetini koruyarak ayakta kalması imkânsız hâle gelir. Âkif'in medeniyet
anlayışı iki temel unsura dayanır: Marifet ve fazilet.

Çünkü milletlerin ikbali için, evlâdım
Marifet bir de fazilet... iki kudret lâzım. (37)

Âkif, tıpkı büyük Türk filozofu Farabi gibi bir "medeniyet-i fazıla"nın vücut
bulmasını ister. Batı medeniyeti böyle bir medeniyet değildir. Âkif'e göre
"o maddiyattaki terekhisini maneviyat sahasında b'r türlü gösteremedi, bila-
kis o ciheti büsbütün ihmal etti. Hayır ihmal etmedi; bile bile pâymal etti." (38)

Âkif'e göre, Doğru İslâm Dünyasında medeniyetin "marifet" unsuru, Batı
dünyasında ise "fazilet" unsuru ihmal edilmiştir. O, "Asım"da şöyle der:

Bizler edvar-ı faziletleri cidden parlak
Bir büyük millet evlâdıyız, oğlum, ancak
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle
Birleşip gitmedi, battıkça da ümmet cehle
Dünyevî kudreti günden güne meflûc olarak
Bir düşüş düştü ki, davransa da, sarsak sarsak
Garbın enriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrum. (39)

(35) S., 186.

(36) Kur'an'dan Âyetler, s. 344.

(37) S., 441.

(38) Kur'an'dan Âyetler, s. 225.

(39) S., 441.

Bu gerileyişin sonunda ne olmuştur? "Fazilet bile hissiz, hareketsiz ve ölgün kalmıştır" böyle diyor Âkif ve şöyle devam ediyor:

Şimdi, Âsım, bana müfrit de, ne istersen de,
Marifetten de cüdâ, Şark o faziletten de.(40)

Buna rağmen, Âsım, inanmış bir genç olarak ümitsizliğe kapılmamalıdır:

Göreceksin ki: bu millette fazilet en uzun,
En derin köklere yaslanmada, hem sonra onun,
Bir mübarek suyu var, hiç kurumaz: Din-i mübin,
Hadisat etmesin oğlum seni asla bedbin.(41)

Âsım'a düşen görev, fen diyarlarına giderek sayısız pınarlardan içmek, o yararlı suları yurda getirmek ve bu yolla şu mübarek toprakları ihya etmektir. Çünkü bilgi yolu, Âkif'e göre, hakiki inkılâp yoludur. Fazileti takdir etmek, d'ni anlamak için bile ilme muhtacdır. Her söz başında Allah'ı ve Allah korkusunu öne sürerek karşısındakini susturmak isteyen insana Âkif şöyle seslenir:

Lâkin, ne demek bizleri Allah ile iskât
Allah'dan utanmak da olur ilm ile.. heyhat.(42)

Yukarıdaki satırlar Âkif'in Batıcılık karşısında takındığı tavrın çok sağlam temellere dayandığını göstermektedir. Bu büyük şair ve fikir adamı, b'ri yandan toplumu kör bir gelenekçilikten kurtarmaya çalışırken bir yandan da özellikle yarı aydınlarımızı bir hastalık gibi saran Batı taklitçiliğinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Âkif'e göre Batıcılık bazılarında tahammül edilmesi güç bir hastalık halini almıştır. Öyle ki, bazı sözde aydınlar Batının tasvibini almak için Allah'ı unutmamızı bile tavsiye edebilmişlerdir:

Hele i'lânı zamanında şu melun harbin
Bize efkâr-ı umûmiyesi lazım Garb'ın
"O da Allah'ı bırakmakla olur" herzesini
Halka iman gibi telkin ile d'nin sesini
Susturan abdalın idrakine tükürün.(43)

Böyle bir taklit, öteki her çeşit taklitten daha tehlikelidir. Çünkü "dini taklit, dünyası taklit... selâmı taklit, kelâmı taklit, hülesa herşeyi taklit olan bir milletin efradı da insan taklidi demektir."(44) Âkif'in görmek istediği insan böyle bir insan değildir. O, ne kendi gelenek ve göreneklerine, ne de başka kültürlerle körü körüne bağlanan insanlardan fayda geleceğine inanır. Onca hakiki müslüman "kökü mazide olan atı -olmak zorundadır." O, ilhamını Kur'an'dan, İslâm'ı faziletten alacak ve dünyaya öylece açılacaktır. Başka b'ri deyişle o fazilet ile marifeti mükemmel bir sentez içinde tutan bir dünya görüşünün insanı olacaktır.

(40) S., 441.

(41) S., 442.

(42) S., 218.

(43) S., 199.

(44) Kur'an'dan Âyetler, s. 76.